

Zveštaj o
situacionom testiranju
**DISKRIMINACIJE PROTIV
LEZBEJKI, GEJEVA I ROMKINJA
NA KOSOVU U OBLASTIMA
PRISTUPA DOBRIMA I
USLUGAMA I STANOVANJU**

Autorka: Marija Savić

Kosovski centar za rodne studije (KGSC) (www.kgscenter.net)

KGSC radi na poboljšanju rodne ravnopravnosti od 2002. godine i kontinuirano ulaže napore u postizanju rodne ravnopravnosti na Kosovu. Kao organizacija je vodila i imala ključni uticaj na promene sistema diskriminacije, socijalne norme i dvostruke standarde i veoma je aktivna u praćenju javnih institucija. Misija KGSC je integracija rodno osetljive analize, programa i politika u svim sektorima kosovskog društva putem povećavanjem rodne svesti i fokusiranjem na rodna pitanja, razvojem rodnih studija i obezbeđivanjem uključivanja rodno osetljivih politika kroz istraživanje, razvoj politika, zagovaranje i lobiranje.

Centar za razvoj socijalnih grupa (CSGD) (www.csgd-ks.org)

CSGD radi sa LGBTI zajednicom od oktobra 2003. Cilj CSGD je podrška, zaštita i zagovaranje prava LGBTI zajednice na Kosovu. Od tada, CSGD je uložila maksimalne napore na polju osnaživanju LGBTI zajednice na Kosovu, podizanju svesti široj populaciji i zalaganje LGBTI prava. CSGD je doprinela broj promene sistema diskriminacije uz mnogogodišnje iskustvo u polju zagovaranja i lobiranja.

Izjava o odricanju odgovornosti:

Ovu publikaciju finansira Kraljevina Holandija. Za sadržaj su odgovorni KGSC i CSGD, a Kraljevina Holandija se ne slaže nužno sa izraženim mišljenjima.

© Copyrights Kosovski centar za rodne studije (KGSC), Centar za razvoj društvenih grupa (CSGD), avgust 2021. Sva prava zadržana. Nijedan deo ove publikacije ne može se reprodukovati, sačuvati ili uvesti u sistem za pronalaženje ili preneti u bilo kom obliku ili na bilo koji način, elektronskim, mehaničkim, fotokopiranjem, snimanjem ili na bilo koji drugi način, bez prethodnog odobrenja KGSC i CSGD.

Tabela sadržaja:

<i>Uvod</i>	4
<i>Šta je situaciono testiranje i kada/zašto se koristi?</i>	5
<i>Metodologija korišćenja situacionog testiranja diskriminacije protiv lezbejki, gejeva i Romkinja na Kosovu u oblastima pristupa dobrima i uslugama i stanovanju</i>	7
3.1. Pripremne aktivnosti sa koordinatorkama situacionog testiranja	7
3.2. Pripremne aktivnosti sa testerima_kama i kontrolnim testerima_kama	8
3.3. Metodologija situacionog testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i etničke pripadnosti u pristupu dobrima i uslugama i stanovanju u Prištini	9
<i>Rezultati i zaključci korišćenja situacionog testiranja diskriminacije protiv lezbejki, gejeva i Romkinja u oblastima pristupa dobrima i uslugama i stanovanju u Prištini</i>	10
4.1. Rezultati situacionog testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije u oblasti pristupa dobrima i uslugama – Testiranje barova u Prištini	10
4.1.1. Rezultati testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije – dve testerke kao lezbejski par i dvoje kontrolnih testera kao heteroseksualni par	10
4.1.2. Rezultati situacionog testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije – dva testera kao gej par i dvoje kontrolnih testera kao heteroseksualni par	11
4.1.3. Rezultati situacionog testiranja diskriminacije na osnovu etničke pripadnosti (protiv Romkinja) u oblasti pristupa dobrima i uslugama – Testiranje barova u Prištini	12
4.3. Rezultati situacionog testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije u oblasti pristupu stanovanju – Testiranje agencija za izdavanje stanova u Prištini	13
4.3.1. Rezultati situacionog testiranja na osnovu seksualne orijentacije – jedna testerka koja predstavlja lezbejski par i jedna kontrolna testerka koja predstavlja heteroseksualni par	13
4.3.2. Rezultati situacionog testiranja na osnovu seksualne orijentacije – jedan tester koji predstavlja gej par i jedan kontrolni tester koji predstavlja heteroseksualni par	14
4.4. Rezultati situacionog testiranja diskriminacije na osnovu etničke pripadnosti u oblasti pristupa stanovanju – dve testerke koje predstavljaju prijateljice Romkinje i dve kontrolne testerke koje predstavljaju prijateljice neromske etničke pripadnosti	15
<i>Zaključak</i>	16
<i>Literatura</i>	18

Rezime

Situaciono testiranje je metod za dokazivanje diskriminacije, a ovaj izveštaj pruža rezultate upotrebe ovog metoda kako bi se prikazale najčešće forme i načini diskriminacije protiv lezbejki, gejeva i Romkinja na Kosovu u pristupu dobrima i uslugama i stanovanju. Iako postoji opšte znanje o diskriminaciji na osnovu seksualne orijentacije ili etničke pripadnosti, dokazi sakupljeni tokom psorvedenog situacionog testiranja u Prištini pokazali su koja je od ovih manjinskih grupa najviše diskriminisana i koji su najčešći problemi sa kojima se njihovi članovi_ice susreću u svakodnevnom životu. Ovo je ostvareno formiranjem parova testera_ki i kontrolnih testera_ki koji se među sobom razlikuju samo po određenom zaštićenom ličnom svojstvu, a čija je uloga bila da istraže kakva su iskustva lezbejki, gejeva i Romkinja u uobičajenim životnim situacijama, kao što su potraga za stanom za iznajmljivanje ili poseta barovima sa partner(k)om/prijateljicom kada je ta određena zaštićena karakteristika vidljiva u javnosti. Informacije prikupljene na ovaj način korisne su, pre svega, za dokazivanje i njenih mehanizama zasnovane na seksualnoj orijentaciji ili etničkoj pripadnosti, kao i za razvijanje zagovaračkih strategija zasnovanih na dokazima za poboljšanje njihovog položaja u društvu.

Uvod

Situaciono testiranje se kao metod koristi u različite sverhe. Osnovna svrha situacionog testiranja je da se utvrdi postojanje diskriminacije protiv određene manjinske grupe i/ili njenih članova_ica zasnovano na dokazima. To je metod koji se koristi širom sveta, kako za sakupljanje dokaza nakon prijavljenog slučaja diskriminacije koji se mogu koristiti u strateškim slučajevima na sudu ili za zagovaranje, tako i za istraživanje pojave diskriminacije u određenim oblastima i protiv određenih manjinskih grupa za koju postoji uopšteno znanje da postoji, ali bez jasnih dokaza. Aktivistkinje i aktivisti na Kosovu upoznati su sa metodom situacionog testiranja zahvaljujući projektu za jačanje kapaciteta LGBTI+ organizacija za lobiranje i zagovaranje realizovanom 2016. godine¹. Ovo je bila startna pozicija za početak promišljanja kako se takvo nešto može realizovati i na Kosovu, kao koristan metod za dokazivanje diskriminacije i njenih mehanizama.

Lako je prošla godina (2020) bila vrlo izazovna zbog zdravstvene krize izazvane COVID 19 virusom, kosovske organizacije Centar za rodne studije i Centar za razvoj društvenih grupa odlučile su da iniciraju testiranje diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji i etničkoj pripadnosti. Oblasti diskriminacije koje će se testirati određene su na osnovu epidemioloških uslova uz poštovanje preventivnih mera koje su bile na snazi na Kosovu, ali i uz vođenje računa o bezbednosti testera_ki i kontrolnih testera_ki i neizlaganje riziku od infekcije. Zaključile_i smo da bi najbezbednije oblasti za situaciono testiranje bile pristup dobrima i uslugama i stanovanju, jer bi na taj način testeri i testerke bili_e najmanje izloženi direktnom kontaktu sa onima koje smo testirale_i. Čak i u tim oblastima smo morali_e da pratimo situaciju sa virusom i prilagođavamo se periodima kada virus nije bio na svom vrhuncu.

Romska zajednica suočena je sa diskriminacijom, predrasudama i marginalizacijom, kao manjinska grupa sa drugačijom kulturom i poreklom u poređenju sa većinskim stanovništvom Kosova.

1 Engagement for Equality Program (E4E), implementiran od strane Centra za obuku iz zastupanja i resurse (ATRC), a podržan od strane US Agencije za međunarodni razvoj (USAID)

Romkinje su suočene sa višestrukom diskriminacijom kako u okviru zajednice kojoj pripadaju, tako i na nivou čitavog društva, jer je zasnovana na etničkom poreklu i na rodnoj pripadnosti, a pojačana specifičnostima romske kulture koja insistira na strogim razlikama u rodnim ulogama. Romska zajednica, a posebno Romkinje, suočene su sa brojnim preprekama u društvenoj inkluziji, zahvaljujući diskriminaciji na osnovu etničke pripadnosti, nemogućnosti učestvovanja u političkom odlučivanju i niskom nivou obrazovanja. Ovo je posebno naglašeno u određenim romskim zajednicama koje insistiraju na strogom poštovanju davno zasnovanih tradicionalnih normi kroz njihovu kulturu i istoriju. Socijalne nepravde, kao što su teški uslovi života i siromaštvo, onemogućen pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti ili stanovanju, male ili nikakve perspektive zapošljavanja, kao i pristupa drugim društvenim javnim uslugama, naročito pogađaju Romkinje. One žive u strogim patrijarhalnim društvima sa strogim rodnim ulogama, a odgajane su uz uverenje da su muškarci zaduženi za svako donošenje odluka, čak i onih koje se tiču njihovih života. Dogovoreni brakovi nisu retkost, a one su često primorane da se udaju maloletne.

Društvene nepravde i diskriminacija sa kojom se suočavaju lezbejke i gejevi razlikuju se od onih sa kojima se suočavaju Romkinje jer je zasnovana na raličitim osnovama (zaštićenim ličnim svojstvima) – ovde se radi o seksualnoj orijentaciji. Na Kosovu je svest o uslovima života lezbejki i gejeva jako ograničena. Široko rasprostranjena homofobija i predrasude primoravaju lezbejke i gejeve da ostanu skrivene_i, a njihovi problemi najčešće započinju već u okviru porodice koja odbija da ih prihvati zbog njihove različite seksualne orijentacije. Homoseksualnost se neretko shvata kao bolest u kosovskom društvu, što ih čini još više marginalizovanima. Mnoge lezbejke i gejevi suočavaju se sa govorom mržnje, kao i zločinima iz mržnje kroz verbalno zlostavljanje ili uznemiravanje, pretnje smrću ili čak i fizičko nasilje. Porodična prava lezbejki i gejeva na Kosovu ne postoje – brak ili bilo koja druga forma partnerstva nisu dozvoljeni zakonom.

Sprovođenje situacionog testiranja može doprineti poboljšanju položaja određenih manjinskih grupa na Kosovu, kao i poboljšanju rada grupa i organizacija koje predstavljaju te grupe u javnom životu Kosova. Na kraju, korišćenje situacionog testiranja pomoći će poboljšanju razumevanja diskriminacije i njenih mehanizama prema određenim manjinskim grupama i pojedincima.

Šta je situaciono testiranje i kada/zašto se koristi?

Situaciono testiranje je eksperimentalni metod za utvrđivanje diskriminacije i prikupljanje dokaza, koje verodostojno imitira situaciju diskriminacije². To je eksperimentalni metod čiji je cilj utvrđivanje diskriminacije na licu mesta. Za ove potrebe se formiraju eksperimentalne grupe čiji članovi_ce poseduju lične karakteristike na osnovu kojih je ranije oučena diskriminacija, kao i kontrolne grupe čiji članovi_ce ne poseduju to određeno lično svojstvo, ali dele sve ostale karakteristike kao i eksperimentalna grupa, kako bi različit tretman mogao biti objašnjen jedino kao diskriminacija.

U tu svrhu se može sprovesti testiranje određene (prijavljene) situacije ponavljanjem na isti način uz pomoć testera i kontrolnih testera. Prilikom situacionog testiranja, dve osobe imaju dodeljene fiktivne identitete i kvalifikacije koje su uporedive u svim ključnim aspektima. Identiteti se razlikuju samo po karakteristikama koje se testiraju (u našem slučaju to su seksualna orijentacija i etnička pripadnost). Svaki par testera tada se prijavljuje za istu priliku (npr. prijava za posao, ulaz u restoran, iznajmljivanje stana) i dokumentuje interakciju.

² *Proving Discrimination Cases – the Role of Situation Testing*, Isabelle Rorive, Centre for Equal Rights and Migration Policy Group, 2009.

Uz odgovarajući uzorak testova i statističkih tehnika, situacionim testiranjem može se identifikovati tretman koji se razlikuje za testere čija je jedina razlika određena zaštićena karakteristika. Suština situacionog testiranja je da tester koji ima specifičnu zaštićenu karakteristiku identičnu onoj koju poseduje osoba koja je prijavila određeni slučaj diskriminacije i drugi tester sličan podnosiocu pritužbe po svim karakteristikama osim po zaštićenoj karakteristici (kontrolni tester) kontaktiraju istu instituciju sa istim ciljem i istim pitanja. To se postiže postavljanjem rigorozno odabranih parova za testiranje u situacijama koje se smatraju posebno osetljivim na diskriminacijski tretman (npr. ulaz u restoran, prijave za posao, smeštaj). Ako se određena situacija ponovi na isti način u vezi sa iskustvom parova testera, možemo zaključiti da je razlog takve pojave diskriminacija, budući da je jedina razlika među njima određena zaštićena karakteristika.

Situaciono testiranje se može koristiti za različite potrebe. Neke od najčešćih su³:

- **Utvrđivanje diskriminacije i činjenica vezanih za određene diskriminatorne prakse**
- **Prikupljanje dokaza (teret dokazivanja)**
- **Sudski procesi – strateški slučajevi**
- **Zagovaranje i podizanje svesti**
- **Istraživanje**

U zavisnosti od naših potreba, situaciono testiranje može se koristiti različito. Na primer, postoji razlika ukoliko želimo da testiramo diskriminaciju protiv takozvanih vidljivih i nevidljivih manjina. „Vidljive manjine“ su one čija su zaštićena lična svojstva na osnovu kojih mogu biti diskriminirani_e vidljiva u direktnom kontaktu sa njima (boja kože, pol, rodni identitet, neki oblici invaliditeta, itd.). Ovo je važno kada, na primer, želimo da testiramo diskriminaciju na osnovu etničke pripadnosti. Pripadnici_e nekih etničkih grupa više su vidljivi_e od nekih drugih, kao u slučaju Roma, ili u našem slučaju – Romkinja. Kada testiramo diskriminaciju protiv „vidljivih“ manjina, prioritet nam je da nađemo testere sa sličnim ličnim svojstvima, osim onog ličnog svojstva koje je vidljivo. Na primer, kontrolni_e testeri_ke koji_e ne poseduju lično svojstvo na osnovu kojeg sprovodimo testiranje treba da budu slično obučeni, da se ponašaju slično, itd. Sa druge strane, kada testiramo diskriminaciju zasnovanu na ličnom svojstvu koje nije toliko vidljivo, treba da razmislimo o načinu na koji ćemo to lično svojstvo učiniti vidljivijim. Ovo je bio slučaj i kod situacionog testiranja na Kosovu, jer je uključivalo diskriminaciju zasnovanu na etničkoj pripadnosti i seksualnoj orijentaciji. Dok je bilo lakše pronaći dve kontrolne testerke neRomkinje sa svim drugim ličnim karakteristikama sličnim onima koje imaju Romkinje, osim boje kože, mnogo teže je bilo smisliti načine na koje će testeri i testerke koji su predstavljale_i lezbejke i gejeve izraziti svoju seksualnu orijentaciju, učiniti je vidljivom, a u isto vreme – voditi računa da ih to ne ugrozi.

Testiranje diskriminacije može biti sprovedeno u dva oblika: zasnovano na prethodno prijavljenom slučaju diskriminacije ili proaktivno (istraživačko testiranje). U našem slučaju testiranja diskriminacije na Kosovu, radi se o proaktivnom testiranju, što znači da nije postojao prethodno prijavljen određeni slučaj diskriminacije, već je zasnovano na opštoj svesti o postojanju diskriminacije u testiranim oblastima protiv lezbejki, gejeva i Romkinja. Sa druge strane, testiranje diskriminacije koje je zasnovano na prethodno prijavljenom slučaju diskriminacije sprovodi se zasnovano na određenom slučaju.

3 *Situaciono testiranje diskriminacije – Priručnik za aktiviste i aktivistkinje*, Jovana Vuković, Association for Democratic Initiatives, Sarajevo, 2017. korišteno za objašnjenje svrhe upotrebe situacionog testiranja

Osoba koja veruje da je žrtva diskriminacije svedoči o sopstvenom iskustvu i to iskustvo se uzima kao inicijalni momenat za sprovođenje situacionog testiranja. Obično je glavna razlika između ova dva oblika situacionog testiranja da u prvom slučaju (proaktivno testiranje) testiramo više subjekata da bismo sakupili informacije u okviru određene oblasti o diskriminaciji nad određenim grupama/individuuama. Dok u situacionom testiranju na osnovu prethodno prijavljenog slučaja diskriminacije se obično testira jedan subjekat/počinilac, a cilj ovog testiranja je obično pokretanje strateških sudskih procedura ili zagovaranje u tom određenom slučaju.

Metodologija korišćenja situacionog testiranja diskriminacije protiv lezbejki, gejeva i Romkinja na Kosovu u oblastima pristupa dobrima i uslugama i stanovanju

3.1. Pripremne aktivnosti sa koordinatorkama situacionog testiranja

Zbog zdravstvene krize izazvane pandemijom virusa COVID 19, pripreme su sprovedene u nekoliko faza i perioda. Prvi sastanak o organizaciji situacionog testiranja diskriminacije održan je u junu 2020. Na početku su izabrane koordinatorke situacionog testiranja, kao i područja diskriminacije koja treba testirati (definicija problema) – pristup robi i uslugama i stanovanju. Osim područja diskriminacije koja će se testirati, odlučeno je i da će se situaciono testiranje sprovesti uz uključenost pripadnika_ca tri manjinske grupe – lezbejke, gejevi i Romkinje, odnosno testiraće se diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i etničke pripadnosti. Dogovoreno je da će se barovi u Prištini testirati slanjem testera_ki zajedno sa kontrolnim testerima_kama na teren, gde će se u slučaju lezbejki i gejeva one_i ponašati kao istopolni parovi, a kontrolni testeri će predstavljati heteroseksualni par, kako bi se mogli uporediti stavovi osoblja i drugih gostiju prema obe grupe. U slučaju Romkinja, dve prijateljice Romkinje poslate su u barove kao testerke u iste svrhe, zajedno sa dve prijateljice ne-Romkinje u funkciji kontrolnih testerki.

Pripremne aktivnosti ubuhvatale su definiciju problema, svrhe i očekivanih rezultata; logističke pripreme; izbor i angažovanje testera_ki i kontrolnih testera_ki, kao i trening za tester(k)e i kontrolne tester(k)e.

Definisani su sledeći glavni zadaci i odgovornosti koordinatorki situacionog testiranja:

- utvrđivanje činjeničnog stanja
- elaboracija koreografije testiranja
- sastavljanje upitnika
- treniranje testera_ki
- administracija: ugovori sa testerima_kama i prikupljanje njihovih izveštaja
- prisutnost na mestu testiranja
- proveravanje popunjenih upitnika
- analiza rezultata testiranja
- intervjuisanje testera_ki, omogućiti im da ventiliraju frustracije
- definisanje pratećih aktivnosti

Obuka za koordinatorke situacionog testiranja održana je u novembru 2020. godine. Kroz ovaj trening, koordinatorke su upoznate sa situacionim testiranjem kao metodom, kada, zašto i kako se koristi za dokazivanje diskriminacije u određenim oblastima. Takođe su definisane svrha, ciljevi i očekivani rezultati, kao i mesta/područja koja će se testirati. Na kraju su definisani i dokumenti, kao što su ugovori sa testerima_kama i obrazac za izveštavanje (izveštajni upitnik) koji će se koristiti nakon sprovedenog testiranja.

3.2. Pripremne aktivnosti sa testerima_kama i kontrolnim testerima_kama

Period nakon održavanja treninga za koordinatorke situacionog testiranja one su iskoristile za odabir testera_ki i kontrolnih testera_ki koji_e su voljni_e učestvovati u projektu. Sledeći uputstva dobijena na treningu, koordinatorke situacionog testiranja odabrale su deset testera_ki i kontrolnih testera_ki za sprovođenje situacionog testiranja diskriminacije u pristupu robama i uslugama i stanovanju: dve testerke koje će predstavljati lezbejski par, dva testera koji će predstavljati gej par, dvoje kontrolnih testera ženskog i muškog pola koji će predstavljati heteroseksualni par, dve testerke Romkinje i dve kontrolne testerke ne-Romkinje. Odabrani_e testeri_ke morali su zadovoljiti nekoliko kriterija:

- testeri_ke ne smeju imati predrasude prema diskriminiranim osobama
- preporučeno je da testeri_ke nisu kažnjavani pred zakonom
- ne bi trebalo da su testeri_ke previše emotivni_e
- ne bi trebalo da testeri_ke od ranije poznaju ili su bili_e u kontaktu sa potencijalnim diskriminatorima koji se testiraju
- testeri_ke ne smeju bili maloletni_e

Prilikom odabira testera_ki, koordinatorke bi takođe trebale biti oprezne u pogledu ličnih sposobnosti testera_ki za sledeće navedene zahteve⁴: sposobnost objektivnog zapažanja, nepostojanje predrasuda ili sposobnost uspešnog prevladavanja predrasuda, pouzdanost, izvesnost, pouzdanost za mogući duži angažman, nedostatak pristrasnosti, sposobnost suzbijanja vlastitih osećanja tokom testiranja, smirenost, nesklonost provokacijama, razvijena samosvest, sposobnost za samostalno razmišljanje i donošenje odluka, kreativnost.

Trening za testere_ke i kontrolne testere_ke održan je u aprilu 2021. godine. Oni_e su upoznati_e sa metodologijom situacionog testiranja i njihovom ulogom u njoj. Osim teorijskog dela o ovom pitanju, praksa igranja uloga (role-play) korišćena je za njihovo osposobljavanje u različitim mogućim situacijama u kojima bi se mogli naći. Najvažniji zaključak ove obuke bio je da su stekli_e znanje o svojoj ulozi u kontrolisanju situacije i izbegavanju moguće neugodne, osetljive ili opasne situacije. Nakon što smo se složili_e oko činjenice da je dobrobit testera_ki najvažnija i definisali granice koje žele ili ne žele preći po tom pitanju, osećali su se mnogo spremnije i sigurnije za učestvovanje u situacionom testiranju.

⁴ Kriterijumi navedeni od strane Migration policy group - MPG, nevladine organizacije koja ima puno godina iskustva u sprovođenju situacionog testiranja, kao i u organizaciji i održavanju treninga za sprovođenje situacionog testiranja. Link do njihovog veb sajta: <http://www.migpolgroup.com/>

3.3. Metodologija situacionog testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i etničke pripadnosti u pristupu dobrima i uslugama i stanovanju u Prištini

Koordinatorke situacionog testiranja definisale su određene barove i agencije za izdavanje nekretnina koje će se testirati. Takođe su imale zadatak da prate i kontrolišu testere_ke i budu im blizu u toku samog situacionog testiranja.

Situaciono testiranje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije u pristupu robama i uslugama sprovedeno je formiranjem tri testna para čija je odgovornost bila da posećuju barove u Prištini i testiraju reakciju osoblja i drugih gostiju na njihovo ponašanje kao para (zapravo, pravo na izražavanje seksualne orijentacije): lezbejski par, gej par i kontrolni heteroseksualni par. Testeri_ke i kontrolni_e testeri_ke su posećivali barove u isto vreme, ponašajući se kao parovi - dodirivali su jedni druge po kosi, rukama ili nogama, gledali se itd. Kontrolni testeri bi ušli u bar nekoliko minuta pre lezbejskog/gej testerskog para, kako bi mogli da promatraju ponašanje osoblja i drugih gostiju prema njima. Dogovorili_e smo se da se parovi neće ljubiti jer smo zaključili_e da bi to moglo ugroziti lezbejske i gej tester(k)e. Kontrolni testeri zapravo nisu doživeli nikakve reakcije na njih kao par, već je njihova uloga više bila promatranje ponašanja prema lezbejskom ili gej paru, jer su vlastito iskustvo opisali kao iskustvo para koji se gotovo svuda oseća nevidljivim.

Situaciono testiranje diskriminacije Romkinja u oblasti pristupa robama i uslugama postavljeno je kroz formiranje dva para testerki – dve Romkinje koje se ponašaju kao prijateljice koje posećuju barove u Prištini, isto kao i kod kontrolnih testerki – dve prijateljice ne-Romkinje. Sve testerke su bile odgovorne za posmatranje nekoliko pojava: vreme čekanja na uslugu, ponašanje osoblja u barovima i ponašanje ostalih gostiju prema njima (isto kao u slučaju situacionog testiranja diskriminacije protiv lezbejki i gejeva).

Situaciono testiranje diskriminacije u pristupu stanovanju uključivalo je testiranje stavova zaposlenih u agencijama za nekretnine. Na osnovu prethodno objašnjenih razlika u osnovama diskriminacije („vidljive“ i „nevidljive“ manjine), metodologija korišćena u ovom testiranju bila je drugačija. Dok su u slučaju situacionog testiranja diskriminacije na osnovu etničke pripadnosti testerke i kontrolne testerke bile dužne da posećuju agencije za nekretnine i lično obave testiranje, jer su testerke članice romske zajednice kao tzv. „vidljive“ manjine, situaciono testiranje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije obavljeno je putem telefona. Telefonsko testiranje se sprovodi brzo, zahteva manje sredstava, testeri_ke ne poseduju uvek zaštićena lična svojstva, što pomaže u lakšem pronalaženju testera_ki (u slučaju istraživanja određene diskriminatorne prakse), testeri_ke mogu zabeležiti određene informacije tokom samog sprovođenja testiranja, što im dodatno pomaže da detaljnije popune upitnik⁵.

Testeri_ke i kontrolni_e testeri_ke su kontaktirali_e agencije za nekretnine sa zahtevom da iznajme stan za lezbejski par, gej par i dve prijateljice Romkinje. Kontrolni_e testeri_ke su učestvovali_e samo u slučajevima koji su bili sumnjivi na moguću diskriminaciju, jer je situacija u većini slučajeva bila jasna i nije bilo potrebe uključivati ih u sve slučajeve.

⁵*Situation Testing - A Method of Proving Discrimination*, Neda Chalovska, Foundation Open Society Macedonia, Organization for Security and Co-operation in Europe, Mission in Skopje

Svi_e testeri_ke su tražili_e da iznajme stan u rasponu cena do 300 eura, u bilo kojem delu Prištine, ali lako pristupačnom centru grada. U slučaju Romkinja, unapred je dogovoreno šta će odgovoriti ako ih pitaju gde rade (nevladina organizacija i supermarket), jer su učesnici_e treninga to prijavili_e kao uobičajeno pitanje agenata.

Testeri_ke i kontrolni_e testeri_ke nosili_e su sličnu odeću i ponašali se na isti način. Svi_e su sličnih godina starosti (20+), nosili_e su ležernu odeću (pantalone i majice), a po ličnom izgledu nisu bili_e upadljivi_e. Prilikom testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije, način na koji su se testeri_ke i kontrolni testeri_ke ponašali_e kao par provežban je tokom treninga za testere_ke: morali_e su ponekad dodirivati jedno drugom ruke, lice ili kosu, gledati jedno drugo zaljubljenim pogledom. Testeri_ke koji_e su predstavljali gej i lezbejski par su dobili uputstva da nose komad odeće ili nakita sa motivima duginih boja ili neki drugi vidljivi znak koji predstavlja lezbejsku i gej zajednicu.

Testeri_ke i kontrolni_e testeri_ke su imali_e zadatak da u okviru izveštaja opišu kako je izgledao bar, koliko je ljudi bilo tamo, njihovu starost, pol, klasu i druge karakteristike. Izveštavali_e su i o tome koliko dugo čekaju na uslugu, kao i o ponašanju i odnosu prema njima od strane osoblja bara i ostalih gostiju.

Nakon sprovedenog testiranja, koordinatorke situacionog testiranja bile su odgovorne za dokumentovanje dokaza/svedočanstava, evaluaciju situacionog testiranja, razgovor sa testerima_kama uz dopuštanje da iskažu svoje frustracije, te definisanje daljih aktivnosti na osnovu rezultata dobijenih situacionim testiranjem.

Rezultati i zaključci korišćenja situacionog testiranja diskriminacije protiv lezbejki, gejeva i Romkinja u oblastima pristupa dobrima i uslugama i stanovanju u Prištini

4.1. Rezultati situacionog testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije u oblasti pristupa dobrima i uslugama – Testiranje barova u Prištini

Subjekti situacionog testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije u pristupu dobrima i uslugama bili su barovi u različitim delovima Prištine: Ulpiana, Lesna, Sunčano brdo, Ruga B, Santea, Pišat, Emšir i tri bara u centru Prištine.

4.1.1. Rezultati testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije – dve testerke kao lezbejski par i dvoje kontrolnih testera kao heteroseksualni par

Testerke koje su predstavljale lezbejski par nisu imale mnogo neprijatnih ili diskriminišućih iskustava u poređenju sa testerima koji su predstavljali gej par. Zapravo, teško je zaključiti mogu li se neka njihova iskustva opisati kao da su doživele seksizam ili homofobiju. Najzanimljivija je činjenica da je kontrolni par bio taj koji je imao više uvida i u većini slučajeva su oni izvestili o diskriminaciji ili lošem tretmanu prema lezbijskom paru (isto je bilo i sa testiranjem odnosa prema gej paru).

Na primer, u jednom od barova kontrolni (heteroseksualni) par opisao je ponašanje konobara koji je zurio u testerke i smejavao se sa šankerom koji ih nije mogao videti, ali je zatim prišao bliže, kako bi im se mogli dalje smeјati i ismeјavati ih. Testerke koje su predstavljale lezbeјski par nisu primetile ništa od ovoga. U drugoj situaciji, konobar nije bio zadovoljan što heteroseksualni par pokazuje svoju naklonost jedno prema drugom, dok je bio znatiželјan kada je u pitanju lezbeјski par. Čak ih je prilikom primanja narudžbe pitao: „Zašto se tako držite za ruke? Zašto se tako ponašate? U kakvom ste odnosu, jeste li sestre, prijateljice ili šta?” Ali na kraju, kada su plaćale, on se izvinio i rekao: “Pitao sam vas o vašoj vezi jer izgledate jako sretno, nisam mislio ništa loše”.

Od deset barova koji su bili predmet testiranja, u četiri bara ni testerke ni kontrolne testerke nisu izvestile o bilo kakvom lošem tretmanu ili diskriminaciji. U dva bara kontrolni testerski par je primetio da je nekoliko gostiju ili članova osoblja buljilo u lezbeјski par, što lezbeјski par testerki nije prijavio. Nije bilo drugih radnji koje je prijavio bilo koji par testerki osim buljenja, a samo u jednom baru lezbeјski par je prijavio da se osećao vrlo neugodno pri izlasku iz bara jer su se držale za ruke i svi su buljili u njih.⁶

4.1.2. Rezultati situacionog testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije – dva testera kao gej par i dvoje kontrolnih testera kao heteroseksualni par

Tester i kontrolni tester koji su predstavljali gej i heteroseksualni par testirali su iste subjekte/barove kao što je to bio slučaj sa lezbeјskim i heteroseksualnim parom.

Za razliku od iskustava testerki koje su predstavljale lezbeјski par koje nisu imale mnogo neprijatnih iskustava, tester koji su predstavljali gej par nisu imali loše iskustvo u samo jednom od deset testiranih barova. I ne samo da su imali loše iskustvo u barovima, već i pri ulasku ili izlasku, odnosno prilikom dolaska na lokaciju ili odlaska sa iste. U pet od deset testiranih barova, tester su doživeli ruganje, buljenje ili čak ružne reči, kako od osoblja, tako i od drugih gostiju. U nekim od testiranih barova osećali su se neugodno zbog reakcija drugih gostiju – ukupno tri, a u jednom baru samo su ih zaposleni diskriminirali. Gotovo svuda su doživeli diskriminaciju, predrasude, osuđivanje i druga neugodna iskustva, bez obzira na to je li bar bio pun ljudi ili prazan, ili na strukturu drugih gostiju s obzirom na njihovu dob, pol, klasu ili druge lične karakteristike.

Reakcije osoblja bile su smejanje, šale sa ostalim zaposlenima na njihov račun, zurili su u njih, jedan od njih je rekao: “Pederi su svuda, gde god da se okreneš, tu su pederi!”. U jednom od barova menadžer je glasno razgovarao sa konobarom, agresivno gestikulirajući, kao da je hteo da kaže da gej parovima ne sme biti dozvoljeno da uđu u bar, prema svedočenjima i testera i kontrolnih testera. U jednom baru konobar je jako kasnio kada je gej par hteo da plati piće, iako je bar bio skoro prazan, a heteroseksualni par poslužen je bez problema i na vreme.

Reakcije drugih gostiju bile su neugodnije prema gej paru u poređenju sa odnosom zaposlenih prema njima. Gej par testera je skoro svuda prijavio da se osećao veoma neprijatno kada su ulazili ili napuštali bar, jer su svi buljili u njih.

⁶ Prema svedočenju jedne od testerki, zabeleženom u upitniku za testiranje: „Niko od gostiju kafića nije razgovarao sa nama niti nam je išta rekao, ali sam primetila da su neki od njih gledali u nas. Pogotovo kada smo izlazile iz kafića. Način na koji su nas ljudi gledali nije izazivao da se osećam loše niti da osetim da nas osuđuju, ali u trenutku kad smo napuštale kafić držeći se za ruke, primetila sam kako ljudi zure u nas, zbog čega sam se osećala pomalo 'neugodno'.”

Ispred jednog od barova, pre nego što su ušli, neki ljudi na ulici su ih opsovali. U jednom baru, za susednim stolom je sedela grupa od pet muškaraca. Kada im se pridružio još jedan prijatelj, jedan od momaka je rekao: "Dođi, brate, ovde imamo neke lepe devojke", ismejavajući gej par. U većini barova ljudi su buljili u njih, pokazujući ih jedni drugima dok su prevrtali očima ili upućivali loše komentare. Testeri su svedočili o tome kako su se osećali, a neke od njihovih izjava bile su: „*Za mene je ovo bio jedan od najstresnijih trenutaka situacionog testiranja, nisam se osećao ugodno ni na tom mestu, ni okružen drugim ljudima*“ ili „*Način na koji su drugi gosti i ljudi koji su prolazili gledali u nas je u meni izazivao najgori osećaj ikada, bio je to vrlo stresan i vrlo neugodan osećaj.*“ O iskustvu u jednom baru koji je bio gotovo prazan, sa samo 5-6 gostiju unutra, izvestili su: „*Ovaj put smo sedeli jedan preko puta drugog i nije bilo mnogo prostora za bilo šta, osim što smo se malo dodirivali rukama. To je zato što se nismo osećali sigurno zbog načina na koji su menadžer i konobar zurili u nas, zapravo nisu imali nimalo lep pristup.*“ A u jednom od svedočanstava, jedan od testera je izjavio: „*Na ulazu smo, kao i uvek, dobili puno zurenja, mnogo šokiranih pogleda, isto se desilo i na odlasku.*“ - što ukazuje na to da su imali loše iskustvo na svim testiranim lokacijama. Jedan od kontrolnih testera izvestio je da su, nakon što je gej par napustio bar, dva prijatelja gledala u njih, a jedan od njih je rekao sa ljutitim izrazom lica: "*Pogledaj te pedere, jebao bih im cijelu porodicu!*"

Nakon što su napustili jedan od barova, jedan od testera je prijavio incident koji se dogodio na izlasku, izvan bara. Vozač autobusa ih je gledao i, izbacivši glavu kroz prozor, počeo je da ih zadirkuje. Testeri su se zaustavili i konfrontirali mu se. Nakon dva minuta drugi vozač autobusa počeo je da ih snima telefonom, pa ga je tester upitao zašto ih snima. Negirao je da ih snima, ali ga je tester čuo kako govori svom prijatelju da ih želi snimiti. Testeri su opisali ovaj incident kao da su ga inicirali ljudi koji nikada ranije u svom životu nisu videli gejeve.

Kao sveobuhvatni zaključak može se navesti da je gej par testera doživeo sve vrste diskriminacije, vređanja, ismejavanja itd. Neki od članova osoblja barova su namerno kasnili sa usluživanjem ili su to činili na vrlo neugodan način. Šalili su se među sobom na račun gej para, zurili u njih, namerno prolazili pored njih, samo da bi mogli buljiti. Ostali gosti bili su još neprijatniji, međusobno se šaleći na njihov račun, koristeći ružne riječi. Kontrolni testeri, koji su predstavljali heteroseksualni par i ponašali se potpuno isto kao i gej par, izvestili su da ne samo da nisu imali nikakvo loše iskustvo, već su se u većini slučajeva osećali nevidljivima.

4.1.3. Rezultati situacionog testiranja diskriminacije na osnovu etničke pripadnosti (protiv Romkinja) u oblasti pristupa dobrima i uslugama – Testiranje barova u Prištini

Romkinje testerke i kontrolne testerke neromske etničke pripadnosti testirale su druge barove u odnosu na situaciono testiranje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije. Deset barova bilo je subjekat situacionog testiranja diskriminacije na osnovu etničke pripadnosti u različitim delovima Prištine: Emšir, Pišat, Rruga B, Santea, Šeši, Ulpiana, Sunčano brdo, Lesna i dva u centru grada.

Primeri direktne diskriminacije protiv Romkinja nisu prijavljeni u okviru situacionog testiranja, ili barem nije bilo jasno na osnovu njihovih iskustava da li je neko od ponašanja subjekata moglo da se okarakterise kao diskriminacija. U dva bara, testerski par Romkinja prijavio je da osoblje nije bilo ljubazno, ali su isto prijavile i kontrolne testerke.

Jedina razlika u pružanju usluga paru testerki prijavljena je u dva posećena bara, gde su testerke morale da čekaju duže od kontrolnih (neromskih) testerki. U oba slučaja testerke su izvestile da ne mogu biti sigurne je li to zasnovano na diskriminacijskoj praksi, ili se desilo zato što su oba bara bila puna gostiju, pa osoblje nije moglo da stigne na vreme.

Kontrolne testerke (ne-Romkinje) ušle su u jedan od barova deset minuta kasnije od testerskog para Romkinja. U baru je bilo više od dvadeset ljudi i konobar je odmah došao da ih posluži. Nakon što je primio narudžbu od kontrolnih testerki, otišao je da primi narudžbu od testerskog para, pa su Romkinje na svoju uslugu morale da čekaju više od deset minuta. Iako se ovo može objasniti kao motivisano diskriminacijom, činjenica je i da je bar bio pun gostiju, pa se ne može govoriti o sigurnom dokazu. Ono što je takođe važno primetiti u vezi sa ovim slučajem je da je izveštavanje bilo drugačije kada su u pitanju testerke i kontrolne testerke. Dok su testerke Romkinje obe izvestile o ovom slučaju bez izražavanja bilo kakvih emocija ili karakterizacija⁷, kontrolne testerke su okarakterisale kašnjenje u pružanju usluga kao neopravdano⁸. Razlog za ovakve razlike može biti objašnjen činjenicom da Romkinje nisu dovoljno obaveštene o diskriminaciji i mehanizmima njenog delovanja, kao i njihovom navikom na različit tretman jer ga doživljavaju svakodnevno.

4.3. Rezultati situacionog testiranja diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije u oblasti pristupu stanovanju – Testiranje agencija za izdavanje stanova u Prištini

4.3.1. Rezultati situacionog testiranja na osnovu seksualne orijentacije – jedna testerka koja predstavlja lezbejski par i jedna kontrolna testerka koja predstavlja heteroseksualni par

Situaciono testiranje diskriminacije u pristupu stanovanju nije zahtevalo uključivanje više od jednog_e testera_ke jer je sprovedeno putem telefona i Viber aplikacije. Testerka koja je predstavljala lezbejski par pozivala je telefonom agencije za nekretnine i pitala da li može da pošalje svoje zahteve putem Viber aplikacije, jer je želela da njihove ponude dobije istim putem. U slučajevima koji su bili sumnjivi na moguću pojavu diskriminacije, druga testerka (kontrolna) je kontaktirala isti subjekat i na isti način, ali predstavljajući heteroseksualni par kao moguće klijente, kako bi se moglo uporediti ponašanje agenata prema testerki i kontrolnoj testerki. Većina agencija koje su uključene kao subjekti situacionog testiranja nalaze se u centru Prištine, a ukupno je testirano deset agencija za nekretnine.

7 Svedočenja testerki Romkinja, preuzeto iz upitnika o situacionom testiranju: „Primetila sam da je konobar prvo uslužio kontrolne testerke, iako smo mi došle pre njih. Razlika u vremenu usluživanja je bila minimalno 10 minuta“ i „Konobar je prvo poslužio moje kolegince, iako su došle posle nas. Tako da je postojala razlika u vremenu pružanja usluge od minimalno 10 minuta“

8 Svedočenje jedne od kontrolnih testerki (ne-Romkinja), preuzeto iz upitnika o situacionom testiranju: „Pošto je bilo lepo vreme i većina gostiju je sedela napolju, odlučile smo da i mi sednemo napolje. Dve testerke Romkinje već su sedele u baru, a mi smo došle oko 10 minuta posle njih. Konobar je došao da nas usluži, ali smo primetile da još uvek nije uslužio Romkinje. Nakon što je primio našu porudžbinu, otišao je do stola za kojim su sedele Romkinje, ali nisam mogla da čujem da li im se izvinio, s obzirom da smo bile udaljene od njih dve. Ali takvo ponašanje nije opravdano.“

Nakon što su sve agencije pristale da budu ponovo kontaktirane preko Viber aplikacije, poslat im je sledeći tekst:

“Dobar dan, ja sam Flora i zainteresovana sam da iznajmim stan sa jednom spavaćom sobom, za mene i moju devojkicu Anitu. Da bismo bili potpuno jasni, mi smo par. Lokacija nije preterano bitna, važno je da je u Prištini i da je lako dostupan centar grada. Hvala unapred na poslatim ponudama.”

Iz sedam od deset testiranih agencija, agenti su odgovorili šaljući jednu ili nekoliko ponuda bez izražavanja ikakvog diskriminatornog ponašanja. U dva od tih slučajeva su agenti bili čak toliko ljubazni da su im ponudili i pregovaranje oko snižavanja cene koja je zvanično navedena. U jednom slučaju je agent poslao dve ponude, ali je naglasio da stanovi nisu slobodni za izdavanje u traženo vreme. Kako je ovo izgledalo pomalo sumnjivo, kontrolna testerka je bila uključena, ali je i njeno iskustvo potvrdilo istu situaciju, tako da se nije radilo o slučaju diskriminacije. U jednom slučaju je agent pitao testerku da mu pošalje informacije sa svog Instagram profila. Ona je odgovorila da ne koristi društvene mreže, a kada je upitana da kaže kako se osećala i šta misli zašto je to pitao, odgovorila je da nije sigurna da li je želeo da sazna nešto više o njoj iz profesionalnih razloga, ili se radilo o seksizmu.

Nakon što je poslat prethodno naveden tekst preko Viber aplikacije, jedna od agencija nije odgovorila ni nakon sat vremena. Testerka ih je ponovo nazvala, podsećajući ih da odgovore na njenu Viber poruku. Oni su prvo poslali jednu ponudu, ali su je odmah izbrisali, što se moglo videti u Viber porukama. Testerka ih je ponovo pitala da joj pošalju preko Viber aplikacije ponudu, ali oni nisu više odgovarali. U ovom slučaju uključena je kontrolna testerka, sa istim zahtevom, ali predstavljajući heteroseksualni par, i ona je odmah dobila dve ponude. Na osnovu reakcije agenta u ovom slučaju, ovo se može okarakterisati kao primer direktne diskriminacije.

U drugom slučaju, nakon što je testerka poslala poruku preko Viber aplikacije, agent se obratio istim putem testerki sa pitanjem: „Zdravo, izvini, ali da li sam ja pogrešno razumeo ili si ti pomenula da je Anita tvoja devojkica? Što znači da ste vas dve žene?“ Nakon što je testerka odgovorila potvrdno, više nije bilo odgovora od agenta. Kontrolna testerka ih je kontaktirala sa istim zahtevom za heteroseksualni par i dobila odmah dve ponude. Dakle, u okviru situacionog testiranja diskriminacije protiv lezbejki u pristupu stanovanju prijavljena su ukupno dva slučaja diskriminacije.

4.3.2. Rezultati situacionog testiranja na osnovu seksualne prijentacije – jedan tester koji predstavlja gej par i jedan kontrolni tester koji predstavlja heteroseksualni par

Situaciono testiranje diskriminacije protiv gejeva u oblasti pristupa stanovanju realizovano je na isti način kao i sa lezbejkama. Tester je kontaktirao agenciju za izdavanje stanova telefonom i uputio ih na Viber poruku. Deset agencija za izdavanje stanova bile su subjekti situacionog testiranja diskriminacije protiv gejeva u pristupu stanovanju. Sledeći tekst je poslat preko Viber aplikacije:

“Dobar dan, ja sam Enveri i zainteresovan sam da iznajmim stan sa jednom spavaćom sobom, za mene i mog dečka. Lokacija nije preterano bitna sve dok je u Prištini i dok je lako pristupan centar grada. Bio bih Vam vrlo zahvalan ako biste mi poslali ponude koje imate.”

Discriminacija protiv gej para (testera koji predstavlja gej par) nije prijavljena u šest od ukupno deset testiranih agencija za nekretnine.

U dva od ovih slučajeva agenti su odgovorili da imaju nešto u ponudi, ali da ne mogu odmah da pošalju jer su na terenu. Kontrolni tester koji je predstavljao heteroseksualni par je dobio iste odgovore od ovih agenata. Takođe, jedna agencija je odgovorila da trenutno nema ništa u ponudi, ali je isto potvrđeno i sa kontrolnim testerom. U tri slučaja agenti su se ponašali vrlo profesionalno, bili su ljubazni i formalni i poslali su nekoliko ponuda za gej par.

Tri agencije nisu poslale nikakav odgovor testeru koji je predstavljao gej par koji traži stan za iznajmljivanje. Tester je pokušao nekoliko puta da ih ponovo kontaktira, ali nakon što su dobili poruku preko Vibera, niko od njih se nije javljao. Kontrolni tester je uključen u sva tri slučaja, kontaktirajući agencije na isti način i sa istim zahtevom, ali za heteroseksualni par. On je dobio odmah barem jednu ponudu od sve tri agencije, ako ne i više. Ova tri slučaja mogu se okarakterisati kao jasni slučajevi diskriminacije.

U jednom slučaju, tester koji predstavlja gej par dobio je odgovor od agenta da nemaju u ponudi stan sa jednom spavaćom sobom i pitao ga da li je zainteresovan za stan sa dve spavaće sobe. Nakon što je tester potvrdio, agent je naglasio da pomenuti stan nije renoviran i da je u jako lošem stanju. Nakon što je kontrolni tester koji predstavlja heteroseksualni par kontaktirao istu agenciju sa istim zahtevom, odmah je dobio nekoliko ponuda. Dakle, ukupno je zabeleženo četiri slučaja diskriminacije u okviru situacionog testiranja diskriminacije protiv gejeva u oblasti pristupa stanovanju.

4.4. Rezultati situacionog testiranja diskriminacije na osnovu etničke pripadnosti u oblasti pristupa stanovanju – dve testerke koje predstavljaju prijateljice Romkinje i dve kontrolne testerke koje predstavljaju prijateljice neromske etničke pripadnosti

Situaciono testiranje diskriminacije u oblasti pristupa stanovanju realizovano je na drugačiji način u slučaju testiranja diskriminacije zasnovane na etničkoj pripadnosti. Romkinje testerke su direktno (lično) kontaktirale agencije za nekretnine zbog razlika u vidljivosti manjinske grupe koju predstavljaju (boja kože), što je bilo nemoguće izraziti telefonom. Kontrolne testerke (ne-Romkinje) pratile su ih svuda, ali se nisu uključivale u sve slučajeve testiranja – samo u one koji su bili sumnjivi na moguće diskriminatorско ponašanje. Interesantno je naglasiti da su i kontrolne testerke popunile sve upitnike o situacionom testiranju iz solidarnosti sa testerama, čak i tamo gde nisu učestvovalе, prepričavajući iskustva Romkinja testerki, a kako bi njihova iskustva mogla biti potvrđena iz više izvora. Testerke su se predstavljale kao dve prijateljice koje traže stan za iznajmljivanje, sa opsegom cena do 300 eura i da je lako pristupačan centar grada. Deset agencija za izdavanje stanova bile su subjekti situacionog testiranja diskriminacije na osnovu etničke pripadnosti u pristupu stanovanju.

Agenti iz sedam od deset testiranih agencija ponašali su se profesionalno, saslušali su zahteve testerki i ponudili im barem jedan stan za izdavanje u skladu sa zahtevom koji su testerke imale i po zahtevanoj ceni. Neki od njih su bili zainteresovani za njihov radni status, ali je to nešto što je tokom treninga za testerke prethodno bilo opisano kao uobičajena praksa prilikom kontaktiranja agencija. Testerke su izvestile o neprofesionalnom ponašanju u jednoj od testiranih agencija, u kojoj osoblje nije bilo ljubazno tvrdeći da imaju u ponudi samo stanove za prodaju, ne i za izdavanje, ali se ista situacija dogodila i kada su ih posetile kontrolne testerke, pa se to ne može okarakterisati kao slučaj diskriminacije.

Nakon kontaktiranja jedne od agencija za izdavanje stanova, testerke su prijavile da je agent tvrdio da imaju u ponudi samo stanove sa višom cenom od zahtevane, mada se ponašao profesionalno i bio je ljubazan. U ovom slučaju uključene su kontrolne testerke si njihovo iskustvo je bilo potpuno drugačije – one su dobile nekoliko ponuda u opsegu cena od 190 do 300 eura. Čak i nakon odlaska iz agencije, telefonom su kasnije dobile još nekoliko ponuda.

U drugoj agenciji agent je tvrdio da su ranije tokom dana imali jedan stan u ponudi sa cenom od 300 eura mesečno, ali da ta opcija više nije aktuelna jer je stan već izdat. Ponudili su im drugi stan sa višom cenom i mogućnošću pregovora oko visine mesečne kirije. Kontrolne testerke su imale drugačije iskustvo i u ovoj situaciji – ista ta agencija ponudila im je nekoliko opcija sa opsegom cena od 200 do 300 eura, a čak ih je kontaktirala i telefonom nakon što su napustile agenciju, nudeći im više opcija. Ova dva slučaja se mogu okarakterisati kao jasni slučajevi diskriminacije na osnovu etničke pripadnosti.

Zaključak

Na osnovu rezultata situacionog testiranja diskriminacije sprovedenog u Prištini, među pripadnicima_cama tri uključene manjinske grupe, može se zaključiti da su gejevi najviše diskriminirani u svim testiranim oblastima. Činovi diskriminacije variraju od ignorisanja, zbijanja šala, zurenja, čak i do pretnji fizičkim nasiljem. Dodatno, diskriminacija prema gejevima nije se dešavala samo na mestima koja su bila subjekti situacionog testiranja – barovi i agencije za izdavanje stanova u Prištini, već su je doživljavali i od strane drugih ljudi koji nisu bili predmet testiranja: drugi gosti u barovima, kao i slučajni prolaznici, bez obzira na njihov pol, godine starosti, klasu ili druga lična svojstva.

Rezultati situacionog testiranja diskriminacije protiv lezbejki često su pokazivali da je teško napraviti razliku da li se radi o lošem tretmanu koji se može svrstati u lezbofobiju ili u seksizam. Na primer, u testiranju barova, u dva slučaja osoblje je bilo ljubaznije prema lezbejskom nego prema heteroseksualnom paru, što se može (ali ne nužno) okarakterisati kao seksistički čin. Dalje, diskriminatorne prakse nisu bile toliko dramatične kao u slučajevima sa gejevima, a uključivale su zurenje, ignorisanje i podrugivanje. Na osnovu izveštaja, diskriminaciju i/ili predrasude izražavali su uglavnom muškarci – osoblje u barovima i agencijama za nekretnine, dok se isto nije dešavalo od strane slučajnih prolaznika.

Romkinje su doživele diskriminaciju izraženu kroz kašnjenje u pružanju usluga, ili čak odbijanju. Oblici diskriminatornih praksi nisu bili jasni i otvoreni, već više skriveni, kao što je bio slučaj u testiranju diskriminacije u oblasti pristupa stanovanju – niko od zaposlenih u testiranim agencijama nije direktno odbio da im pruži uslugu, već su im nudili usluge za koje su smatrali da su za njih nedostižne. Ipak, važno je naglasiti da su Romkinje koje su bile uključene u situaciono testiranje izgledale kao bilo koja druga osoba u smislu njihovog odevanja, ponašanja i sveopšte pojave. Ostaje pitanje da li bi situacija bila ista da su bile drugačije obučene i svojim izgledom više naglašavale pripadnost romskoj zajednici (odeća, jezik, itd.).

Na kraju, važno je naglasiti da su svi rezultati situacionog testiranja dobijeni testiranjem diskriminacije u Prištini. Bilo bi interesantno videti kakva bi bila situacija da je situaciono testiranje sprovedeno na nacionalnom nivou, ili uključivanjem pripadnika_ca više manjinskih grupa, kao što su transrodne osobe ili osobe sa invaliditetom. Dodatno bi se u situaciono testiranje mogle uključiti i više oblasti, kao što su zapošljavanje i pristup zdravstvenoj zaštiti.

Ovako dobijeni rezultati bili bi korisni u dokazivanju diskriminacije i korišćenju ovih rezultata zasnovanih na dokazima kao zagovaračkog sredstva za poboljšanje položaja ovih grupa u društvu.

Pored daljeg prikupljanja informacija o diskriminaciji protiv ove ili nekih drugih manjinskih grupa, preporučuje se da organizacije koje se bave zagovaranjem za njihova prava iskoriste ovako dobijene rezultate za razvijanje daljih zagovaračkih strategija za poboljšanje njihovog položaja u društvu. Ove strageije treba da pomognu kako bi se diskriminacija i njeni mehanizmi (problem) učinili vidljivijim u društvu, s obzirom da su ovako zasnovani na dokazima, kao i za promovisanje strategija njihovog rešenja. Situaciono testiranje je, zato, koristan metod kako za poboljšanje institucionalne zaštite ljudskih prava, tako i za podizanje vidljivosti o specifičnim problemima sa kojima se suočavaju određene manjinske grupe, tako da bi i zagovaračke strategije trebale biti upućene u oba pravca – prema institucijama, kao i prema opštoj javnosti.

Literatura

Zakon o zaštiti od diskriminacije Republike Kosova

Proving Discrimination Cases – the Role of Situation Testing, Isabelle Rorive, Centre for Equal Rights and Migration Policy Group, 2009.

Krivični zakonik Republike Kosova

Situation Testing – a Method of Proving Discrimination, Neda Chalovska, Foundation Open Society Macedonia, Organization for Security and Co-operation in Europe

Situaciono testiranje diskriminacije – Priručnik za aktiviste, Jovana Vuković, Asocijacija za demokratske inicijative, Sarajevo, 2017.

European Center for Minority Issues (n.d.) Situation testing. Pristup:
<https://www.ecmikosovo.org/en/Situation-testing>

Migration Policy Group (n.d.) Pristup:
http://www.migpolgroup.com/public/docs/153.ProvingDiscriminationCases_theroleofSituationTesting_EN_03.09.pdf

